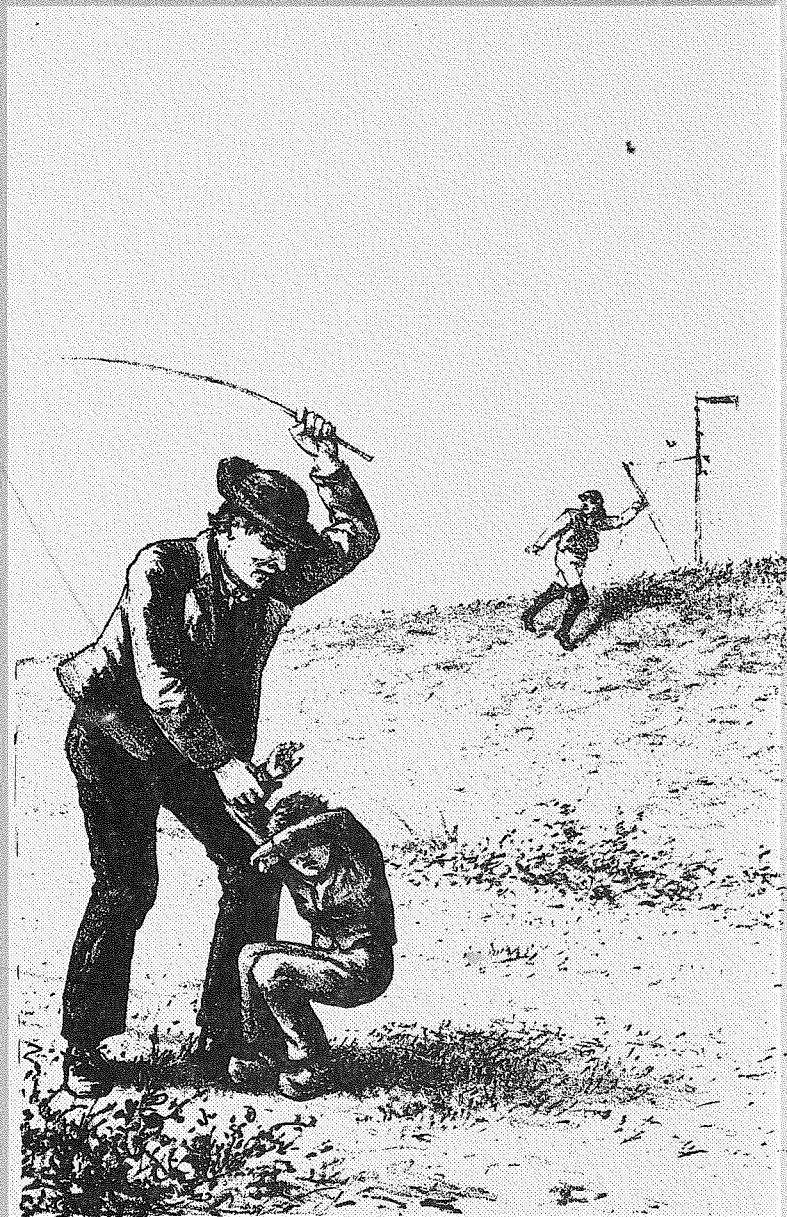

Jantje Fief

JANTJE FIEF

Jantje Fief

Levensschets van
een Zuid-Bevelandse wees

door
„VALKNIS”

Herschreven door Marius J. Goud

Met plaatjes getekend door P. J. Geill,
1e Luitenant-Adjutant

Oorspronkelijk uitgegeven ten voordele van de
Vereniging tot Wezenverpleging voor Zuid- en Noord-Beveland.

Aan de onvermoeide wezenvriend

J. A. GEILL

wordt dit werkje opgedragen door de schrijver.

TEN GELEIDE

Toen we bezig waren met het beschrijven van de geschiedenis van het dorp Waarde, kwam mij van bejaarde dorpsgenoten ter ore de behandeling van weeskinderen in de vorige eeuw. Een enkeling wist, dat hierover zelfs een klein boekwerkje bestond. Bij naarstig naspeuren bleek, dat wijlen Abraham Schrier te Waarde een dergelijk boekje in zijn bezit heeft gehad en thans zich in handen bevindt van zijn broer Adr. Schrier te Yerseke, die het mij welwillend ter lezing afstond.

Getroffen door de inhoud - met name Jantje Fief's jeugdgeschiedenis - dacht ik er goed aan te doen dit werkje opnieuw te laten verschijnen ; temeer daar er onder onze Zeeuwse bevolking (en ook daarbuiten) een hang is naar het verleden.

De jeugdgeschiedenis van Jantje Fief speelt zich grotendeels af in het dorpje Waarde (Zuid-Beveland). We kunnen ons heden ten dage nauwelijks voorstellen dat een honderd jaar geleden dergelijke tonelen zich afspeelden in ons land, want de jeugdgeschiedenis van Jantje Fief staat niet op zichzelf. Vrijwel in elk dorp was het lot der wezen zoals geschetst in dit werkje.

Wie de uiteindelijke schrijver hiervan is, is niet geheel duidelijk. Volgens mijn inlichtingen is het waarschijnlijk Jantje Fief zelf geweest. Zijn oorspronkelijke naam zou Jan Reynhoudt geweest zijn. De latere levensloop (carrière als kapitein, wel wat idealistisch voorgesteld) van deze Jan is anders dan hij hier verteld. Maar zeker is, dat de z.g.n. „verkoop in de herberg” enz. werkelijk plaats vond. In oude archieven komt men regelmatig uitgaven tegen van „uitbestede weeskinderen”.

De in dit boekje voorkomende namen van personen zijn wat verbasterd. Zo is bijvoorbeeld de oorspronkelijke naam van dominee Sebastiaan : Ds. H. D. Bastiaanse. Deze predikant diende de Ned. Herv. Gemeente van Waarde van 1830 tot 1872.

Het boekwerkje is door de schrijver „Valknis” opgedragen aan de „weezenvriend J. A. Geill”. Deze was van 1841-1849 geneesheer van Waarde, waar hij ook woonachtig was.

Zoveel mogelijk hebben we de oorspronkelijk tekst aangehouden ; de toen gebruikelijke „sch's en dubbele klinkers” hebben we niet meer gebruikt, dit om de leesbaarheid wat gemakkelijker te maken, die soms wat moeilijk was.

We hopen dat velen het boekje zullen lezen om zodoende een blik in de geschiedenis te werpen.

Waarde, juli 1978

Marius J. Goud.

EEN WOORD VOORAF

„Ofschoon het getal onzer wezen (10), die onder de invloed van een liefderijke verpleging in het huisgezin worden verzorgd, nog niet groot is, zo zou het aantal groter kunnen zijn, als onze middelen ter verdere uitbreiding niet zo bepaald waren...

„Een regendrop is zo klein en vele druppels, bij elkaar gevoegd, vormen stromen, welke dijken en dammen doen doorbreken”.

„Het wachtwoord, in onze banier gegrift, is : helpen door handelen ; is : het arme verlaten kind helpen, dat geen vader of moeder meer bezit. Zouden testamentaire beschikkingen zo vreemd zijn voor hen, die bij hun sterven niets dan neven en nichten nalaten ? Zou het teveel gevergd zijn van begaafde mannen, om voordrachten te houden of een ander geschrift te doen drukken, ten voordele van onze vereniging ?...”

Zó schreef o.m. de heer J. A. Geill, ere-voorzitter van de Vereniging tot Wezenverpleging in Zuid- en Noord-Beveland, in de „Goesche Courant” van 12 november 1887.

Ik las dat. Mijn hart was goed om ook mij een drupje te doen bijdragen. Van geldelijke steun kon geen sprake zijn, veel minder van legatering ; en van erflating zal, hoop ik, vooreerst nog geen sprake zijn. Wie zal er mij verdacht op aanzien, dat ik beproefde een geschriftje samen te stellen, dat zou kunnen spreken tot de harten van kinderen, opdat door die tussenkomst enige drupjes tot de stroom zouden vloeien ? Ook bare het geen verwondering, dat bij mij onder het schrijven de gedachte aan klein debiet (verkoop in het klein) - opkwam - gesteld, dat mijn boekje geschikt was - indien ik het enkel voor kinderen bestemde en dat ik beproefde het zo samen te stellen, dat zelfs de bejaarde het om zijn vorm niet ongelezen opzij behoefde te leggen.

Voor de schoolbibliotheek probeerde ik het uit te geven te krijgen, om dan mijn honorarium gedeeltelijk of geheel aan de Vereniging af te staan. Op twee plaatsen werd het afgewezen „omdat er reeds zoveel copij van vaste medewerkers was”, en

„omdat het te groot was voor plaatsing zonder platen of prenten uit andere geschriften”.

Ik heb het de Vereniging aangeboden, om het bij gebleken geschiktheid en vooruitzicht op voordeel (winst) uit te geven. De ere-voorzitter stelde ik het in handen, en zijn goed hart, zijn menslievendheid, zijn onvermoeidheid vermogen veel, dat heb ik gezien.

Het zou mij minder moeite gekost hebben, één van die jammerlijk verwaarloosde en verdierlijkte schepselen te schetsen, zoals ik ze op bladzijde 27 aanwijs. Jantje was waarlijk nog in een van de beste huisgezinnen terechtgekomen en het lachte mij toe - om de meer kalme en beschaafde geest, die in de voorstelling zou heersen zelfs maar het lot van de minst ongelukkige bestedeling te tekenen.

Alzo ga dan mijn boekske op reis, om ten bate van een goede wezenverpleging te werken. Dat het goed ontvangen worde!

„Zult gij, mijn vader! mij de openlijke dank misduiden, die ik u hier breng voor uw buitengewone moeiten en opofferingen, die mij in staat mochten stellen, minstens te doen zoals ik het deed?” Zal mijn vriend het doen, als ik hem dank voor zijn vriendelijke wenken ter verbetering?

Wil de heer P. J. Geill mijn welgemeende hulde aanvaarden voor de opluistering (plaatjes) van zijn hand, en willen de uitgevers het doen voor hun welwillendheid.

1890

Valknis.

OP DE KLEERMAKERSTAFEL

Met mijn broer en mijn zus bezocht ik de school te W(aarde). Wij woonden drie kwartier buiten het dorp en aten 's middags onze boterhammen bij de kleermaker, Maarten van Natwerpen. Wij kregen er een kopje koffie en mochten bij zomerdag aan de tafel en bij winterdag bij de kachel zitten, tenminste als Maarten thuis was. Het gebeurde nog al eens dat hij voor Lucas Witte, een slijter, tarwe naar de molenaar bracht of daar meel haalde. Veelal deed hij dat op de middag. Dán moesten wij bij de kleermakerstafel blijven staan en op de plaats, waar hij kort te voren met zijn achterdeel neergehurkt was geweest, onze boterhammen neerleggen en ze staande opeten. Zijn vrouw Sanne, was een boze vrouw. Zij was „kreupel en krom van de jicht”, zei ze. Zij had een buitengewone brede mond in het ronde aangezicht; haar ogen stonden als die van een doghond onder de lange, dikke wenkbrauwimpers en haar stem klonk meestal onheilspellend. Ja, wij haatten en schuwden haar tegelijk, want wij hielden haar voor een woeste vrouw.

Was Maarten dan een vriendelijk man? Wat zal ik daarvan zeggen? Hij was in zijn soort nog zo dom niet. „Hij was een goed kleermaker”, zei men, en maakte voor vader en ons de nieuwe kleren. Wij mochten van hem wel bij de tafel of de kachel zitten. Zodoende hield hij zijn fatsoen op, meende hij. Ik herinner mij nog dat Sanne eens met de handveger naar mij gooide toen ik met natte voeten binnen kwam. Dit beviel Maarten niet; hij snauwde haar toe en zette haar boos terecht. Hij nam het zo nauw niet en was wel meer onvriendelijk jegens Sanne en jegens... „Hij is een lelijke driftkop”, zei heel het dorp.

Arme Jantje Fief! Wat zat deze, op zekere morgen in het laatst van oktober, op de kleermakerstafel bitter te schreien. En toen zijn snikken een weinig getemperd was, en het mesje waarmee hij tornde, in zijn bevende hand de oude naden dreigde mis te

gaan, toen barstte hij in een nieuwe huilbui los. Arme jongen! Ik zag het, waardoor hij telkens zo kreunend weer inviel. Ieder keer, als het mesje niet recht sneed, bonsde de grote schaar op de gekromde knieën. Maarten kon vals slaan met die grote schaar, „waardoor de lappen van het overschot gingen en die eerst dan terug gegeven werden als ze er niet door konden”, aldus zei de boze wereld. Maarten hield zich overtuigd, dat dit de beste manier was om Jan goed te leren. „Schreeuw niet, lomperd! doe het goed”, was het enige wat hij zei. Hij had vóór Jan al twee knapen op deze wijze „geleerd”.

Op die morgen heb ik Sanne bewonderd. Haast zeker had dat toneel al lang geduurd en was Maarten al bijzonder driftig, dat zij zich om Jan had staan opwinden. Opeens schreeuwde zij, de gloeiende pook in de hand, na een paar ruwe woorden: „Maarten! houd op, zeg ik”.

Maarten schrok, zag haar aan en Jan bij de kraag vattende en op de vloer duwende, zond hij hem om een streng garen bij Dignus van Kuiëringen, de winkelier. Hij zei verder niets tot Sanne en zij niets tot hem.

Jan ging de straat op en wij met hem. Wij kwamen de predikant tegen. Hij keek Jan aan en vroeg: „Waarom heb je geschreid, beste jongen?”

De knaap keek voor zich en bleef het antwoord schuldig. De dominee zond ons, die hem stonden aan te gapen, weg en sprak verder met Jan. Later heb ik van deze vernomen, dat hij zijn nood heeft geklaagd toen hem dringend de waarheid gevraagd werd.

Na de middag van diezelfde dag wandelde de dominee naar Maarten. Hij deed de deur open en trad zonder kloppen of roepen binnen, na eerst in het portaal duchtig zijn schoenen gepoetst te hebben.

Dominee Sebastiaan (in werkelijkheid was dit Ds. H. D. Bastiaanse, hij diende Waarde van 1830-1872) kende zijn volkje. Hij wist zeer goed, dat hij daarmee Sanne in een goede luim bracht. Hij groette beleefd Maarten en Sanne en kneep Jan, wiens ogen weer rood geschreid waren, vriendelijk in de wang. Maarten bleef op zijn tafel gehurkt zitten en Sanne bij de sleekachel, geleund met haar rechterhand op de tafel en met de linkerhand op het roetie (metalen stang) van de kachel. Beiden groetten de dominee en staarden hem aan. Een stoel werd hem niet aange-

boden. Hij wist ook wel, dat dit in zijn dorpje de manier niet was. Hij nam er zelf een en plaatste hem zó, dat hij tussen de huizen de kleermakerstafel kwam te zitten. Daardoor had hij Maarten links en Sanne rechts van zich. Maarten keerde zich zó, dat hij het licht van links en dominee rechts had.

Zijn eerste vraag betrof de jicht van Sanne.

„Het gaat wel, dominee”, zei ze.

Daarna sprak hij met Maarten over diens drukke werk. Hij wist heel aardig een praatje te maken met de kleermaker, die anders niet veel babbelde.

„Jan komt aan, hij kan u al wat helpen zoals een rechte naad naaien, als die hem voorgerijgd is en een knoopsgat maken. Niet waar, Jan?”

„Ja, dominee! zie eens hier” zei de kleermaker.

Maarten was trots op zijn leerling en deze op zijn werk. De knaap vergat alle leed bij die lof. Zijn hart bonsde. Hij keek niet op, want hij voelde, dat hij rood werd. Zijn hand beefde en in zijn blijdschap maakte hij een streng garen „in de war”. Hij moest die op een afgenaaide klos winden. Hoe gelukkig, dat juist dominee er was, want Maarten had het gezien en naar gewoonte de grote schaar gegrepen doch vóór die op de knie van Jan terecht kon komen, bedacht hij zich. Hij legde haar neer, rukte de knaap de streng van de knieën en bracht haar in orde. Zonder iets gezegd of gedaan te hebben, kon Jan doorwinden. Een buitenkansje, voorwaar! Maarten praatte met de dominee over hem voort. Hij was een wees, had het goed en kon, als hij oppaste, blijven en goed zijn vak leren. Dat alles werd in het vooruitzicht gesteld, maar Jan dacht aan de slagen en ruwe woorden welke hij dan nog te ontvangen had. Weer draaide hij langs de klos en de streng ging opnieuw in de war. Werktuigelijk werd een hand naar de grote schaar uitgestrekt, doch ook even spoedig terug getrokken. Het was nu dominee, die hielp.

„Wacht, Jan! houd even op. Zó, hier door en deze draad om die knie. Draai maar verder”.

De dominee had de beweging van de schaar, het rukken en de tijgerogen gezien. Arme jongen, dacht hij. Men kan zien, dat er veel in hem omging. „Jan”, klonk het van de lippen van de predikant, „haal mij bij Dignus van Kuiëringen voor een stuiver guldenspepermunten, je weet wel welke”. „Goed dominee”, was het fluisterend antwoord en direkt legde Jan steng en klos terzij

deed zijn benen, die al drie uur gevouwen waren geweest, uit elkaar. De tinteling die er in straalde, maakte dat hij daarbij niet vlug was en Maarten hem toesnauwde: „gauw wat!” Dominee was gelukkig anders. Hij vroeg Jan of zijn benen sliepen en hoe lang hij zó al gezeten had.

„Dan moogt ge er wel eens uit. Zachtaan maar”

Jan ging en dominee keek hem na.

„'t Is te lang, Maarten! De jongen kan op zijn benen haast niet staan. Laat hem nu en dan iets lopen, al stuurt gij hem naar buiten om in het gras te rollen, op zijn hoofd te staan of iets dergelijks. Maar drie uur achtereen met gekruiste benen, dat is tē erg. Hij zal des te beter zijn best doen als hij er even mag uitvliegen”. Maarten zei daarop niets en dominee begreep wel dat het niet veranderen zou. Maarten had niet het rechte hart voor kinderen en kinderspel.

„Hij moet vroeg leren werken, dan kan hij het als hij groot is”, zei hij.

„Ja, dat is wel waar, Maarten; doch hij zal beter leren als u hem zo nu en dan eens los laat. Door zolang te zitten krijgt hij ongemak aan benen, rug of longen, en dan kan hij op latere leeftijd helemaal niet werken, dacht u dat ook niet?”

„Dat geloof ik wel, dominee, maar hij ziet de jongens door het raam op de straat spelen en dat is voor hem genoeg, anders wordt hij veel te speels”.

„Hoe oud is hij al?”

„Elf jaar, dominee!”

„En mag hij dan al niet meer spelen?”

„Tussen licht en donker, dan wel”.

„Ik weet raad. Stuur hem 's middags tegen drieën of half drie bij mijn aan huis. Dan heeft hij een loopje en ik heb wel iets voor hem te doen”.

„Goed, dominee”.

„Hij gaat immers met november naar school?”

„Hij kan een beetje lezen en zijn naam zetten. Is dat niet genoeg voor een armen (vallende onder de armenzorg) jongen, als hij? Ik kan geen a van een o onderscheiden en kom er ook”.

„'t Is goed dat u daarmee tevreden bent. Maar ik zeg, dat die wees leren moet. Hij moet naar school. Een mens weet nooit genoeg. Zoudt gij ook niet wat meer willen kennen? Als gij schrijven kon, wat sommige mensen u betalen moeten, zou u

dat niet veel gemak en voordeel geven? En zoudt gij niet wensen te kunnen lezen, een brief schrijven en wat met de griffel rekenen?”

„Daarvoor zou ik graag een pink willen missen”. „Ziet gij wel. Hij moet naar school met november; het mag niet anders.

Inmiddels kwam Jan terug met de pepermint, gaf ze aan de dominee en wilde op tafel kruipen en zijn werk hervatten, doch Maarten gebod hem een kwartiertje te gaan spelen. Jan zette een paar ogen op, alsof hij de zaak niet vertrouwd en zijn baas zei het hem grauwend nog eens.

De knaap ging, doch speelde niet, want geen enkele kameraad was te horen of te zien en Maarten zei immers altijd dat spelen hem niet paste.

Dominee had een paar kledingstukken te verstellen. Die moest Jan morgen maar eens halen. Hij ging heen en vond de jongen voor buurmans huis op straat. Hij klopte hem in 't voorbijgaan op de schouder en stopte hem een pepermint in de mond. Jan hield veel van de dominee en zag de gebochelde na, zover hij kon.

Het duurde niet lang of de grote schaar bonsde op een raamlat en hij ging naar binnen om op de tafel te zitten, slaag krijgend, tot hij de aardappelen voor de volgende dag moest schillen.

DE KOEIENWACHTER

(Jantje Fief wordt door Maarten van Natwerpen als koeienwachter verhuurd).

Het was op een zaterdagmiddag, het jaar na de ontmoeting op de kleermakerstafel. Het middageten had ik achter de kiezen. Ik ging mijn vriend, Jantje Fief, opzoeken. Hij „wachtte” de koeien voor onze buurman Goedegebuure in het weiland bij onze woning. Toen ik hem naderde was hij wel opgeruimd, maar niet zo luidruchtig als gewoonlijk. Uit het gras aan een slootkant had ik een leeuwerik zien vliegen en daar ter plaatse het mooie nestje van dat vogeltje gevonden. In het nestje lagen vier kleine eitjes. Geen wonder, dat mijn eerste woorden dat nestje betroffen.

„Ik heb het eergisteren al gevonden”, zei hij.

„Wat zul je met de jongen doen?”

„Fransje van boer Jan Beest heeft er één gevraagd; de vrouwe (in die dagen werd de vrouw van een landbouwer zo genoemd) krijgt er één en als er dan nog één leeft, kun jij hem krijgen”.

„Moet jij er dan geen!”

„Ik heb er geen plaats voor”.

„In het schuurtje bij jullie achter kun je toch best een kooitje hangen?”

„Ja, dat kan wel, maar Sanne wil het niet toestaan. Kom even mee in mijn tentje, dan moet je eens wat zien”.

Toen wij daar waren, deed hij zijn kast openen haalde er een bijna afgewerkt vogelkooitje uit. Dat had Jan zelf gemaakt. Ik zag er natuurlijk een kunststuk in. Hij had aan de Scheldedijk een paar mooie stukken notenhout gevonden. Een lange tijd had hij de mooie plankjes bewaard zonder te weten wat hij er mee zou moeten doen. Enige weken geleden echter was zijn besluit genomen: hij zou ze voor een vogelkooi gebruiken.

Van een broer van de boerin, welke laatste hij vrouwe noemde,

had hij reeds vroeger een bakje met gereedschap gekregen: hamer, nijptang, zaag, boren, vijl, beitels, schaaf en spijkers; alles wel in het klein, maar toch goed. En laatst had die man er nog wat koperdraad, een pakje koperen spijkertjes, een paar tangetjes, een figuurzaag en een lijmpotje aan zijn bezit bijgevoegd. Hij had namelijk Jan horen zeggen: „Ik wou, dat ik eens „spullen” had, om een vogelkooitje te maken.

„Dat zou je toch niet kunnen”, had de man opgemerkt. „Dat kan ik best”, had Jan wel wat overmoedig, geantwoord.

Hoewel de man niets beloofd had, bracht hij de volgende dinsdag genoemd gereedschap mee uit de stad (Goes). De knaap hilde van blijdschap en dankbaarheid, toen hij het kreeg.

De goede man had schik in de jongen. Hij was met hem naar het „onderland” (laag gelegen weiland tegen een zeedijk gelegen, waarvan een gedeelte van de grond voor dijkverzwaring is gebruikt) gegaan en had hem gewezen hoe hij de plankjes moest zagen en hechten. Tevens hoe hij het koperdraad moest behandelen en vastmaken. Hij was schrijnwerker geweest en kwam op zijn oude dag dikwijls bij zijn zuster (de vrouw van boer Goedegebure).

Jan was aan het werk getogen. Met touwtjes en stokjes had hij gemeten en zijn gereedschap had hij zo goed weten te gebruiken, dat hij slechts een paar malen verkeerd gezaagd had.

Nu was het kooitje bijna af. Zijn oude vriend had hem geprezen en enkele kleine onsierlijke plaatsen verbeterd. Alleen de bodem moest er nog in; het voederbakje en een beugeltje voor het ophangen er aan gemaakt worden. Alles zat opgeborgen in de kast van zijn „buitenverblijf”, dat hij zelf gemaakt had. Takken, riet en wilgentenen hadden hem daarbij tot bouwstoffen gediend. Eerst had hij met zijn schopje een kuil gegraven, iets kleiner dan hij de ruimte van zijn tent verkoos. Daar overheen was het dak aangebracht. Later had hij er een kast in gemaakt. Achterin namelijk, was een onvergraven ruimte overdekt; daarin een gat netjes uitgegraven, van boven en aan de wanden met stokjes tegen het instorten beveiligd en met een graszode op een plank gesloten. Over deze zode lag, schijnbaar toevallig, wat hooi en stro.

Niemand, dan zijn oude vriend en ik wisten van het bestaan van die kast af. Hij alleen achtte zich gerechtigd om haar te openen.

Daarin zat zijn kunststuk verborgen en het moest daar ook verborgen blijven, want de vrouwe mocht er niets van bemerken. Hij wilde haar op haar verjaardag verrassen met deze kooi en een leeuwerik. Hij had namelijk een broedsel jonge leeuwerikken die hij met wormpjes en insekten voedde om ze vlugger te doen groeien. Mij werd omtrent de kooi het stilzwijgen opgelegd, want niemand mocht het weten.

Dat de oude man het niet verklikken zou, daar hield hij zich vast van overtuigd, hoewel die hem niets beloofd had.

Al het gereedschap werd voor de dag gehaald. Ik moest kijken of iemand ons verrassen kon en hij riep nog een paar koeien waarschuwend toe omdat zij zich te dicht bij het bouwland bevonden. Hierop ging hij aan het werk.

Nadat alles weer opgeborgen was, liepen wij op en neer of gingen in het gras zitten. Hij had mij iets te vertellen.

Onze Jan was lang en tener. Over zwakte had hij nooit te klagen; ziek zijn, daar wist hij niet van. En toch had hij al bijna twee jaren, gedurende zomer, voor- en najaar, door regen en wind, door guur en onstuimig weer, zowel als bij zonneschijn en hitte het baantje van koeienwachter waargenomen voor onze buurman Goedegebure. De streek, waar hij de dagen van april tot november doorbracht, was eenzaam. Met allerlei knutselwerkjes had de arme stakkerd die eenzaamheid doorworsteld. Gezelschap was hem altijd welkom geweest. Als hij dat had was hij gewoonlijk opgeruimd en vrolijk aan het vragen en praten getrokken. Ook ik heb hem vele dagen verzoet. Hoe nieuws- en weetgierig wist hij iedere week te vragen naar wat wij op school en op de speelplaats gedaan hadden.

In zijn kast had hij een leitje. Daarop stond aan de ene zijde zijn bezitting opgetekend, die hij cent na cent opgespaard had. Had hij eieren van wilde eenden gevonden, die had zijn meesteres van hem gekocht tegen de bestaande marktprijs. Voor boodschappen, die hij 's avonds deed had hij eveneens verscheidene centen gekregen. Hij had leeuwerikken, kwartels en merels verkocht; zwepen voor anderen gemaakt; wanten gebreid en meer dergelijke buitenkansjes gehad, zodat ik zijn bezitting op die middag vermeld vond ter grootte van f 9,34. Dit geld was in bewaring bij de vrouwe. Waarom hij het geld niet thuis in bewaring gaf zult u horen.

Op de andere kant van dat leitje moest ik hem leren schrijven. Gewoonlijk had hij enige woorden en zinnen bijgeschreven, zo mooi hij kon en deze had ik, als was ik zijn onderwijzer, na te zien en te verbeteren. Hij koos zelf zich het werk. En welke vreemde uitdrukkingen ik tegenkwam, kan ik niet zeggen. Wat hij zag of hoorde noemen en hem ongewoon voorkwam, schreef hij op, natuurlijk heel gebrekkig. Hij was leergierig genoeg, maar was, toen hij nauwelijks tien jaar oud was van school genomen en bij Goedegebure op het koeienwachten gedaan. Alleen vier wintermaanden kon hij in de propvolle school van een enkele onderwijzer onderwijs ontvangen. Hij nam zowel mijn fouten als het goede van mij over. Had ik soms moeilijkheden waar ik geen weg mee wist, dan vroeg ik de oplossing aan mijn vader, om ze bij de eerste de beste gelegenheid aan Jan door te geven. Ik geloof, dat mijn vader wel inzag, hoe ik zowat Jans meestertje was en dat hij er schik in had mij te antwoorden op de vele en vreemde vragen die ik hem stelde. Toch vroeg hij mij nooit waarvoor ik dat alles onderzocht; toch beknorde hij mij zelden als ik zoveel tijd bij de koeienwachter sleet, als ik maar zorgde dat alles wat mij opgelegd werd behoorlijk uitgevoerd werd.

Hij had hetzelfde vragenboekje voor het godsdienstonderwijs als ik en leerde dezelfde „vragen” als ik, al kon hij niet naar dominee om ze op te zeggen: hij zei ze voor mij op. Ook had hij een klein bijbeltje van de dominee gekregen en las daaruit hetzelfde wat wij gelezen hadden, vragende, wat hij niet begreep; hoe dominee dit verteld had en wat dat toch wel betekende. Vaak wist ik niet te antwoorden, omdat ik niet zo oplettend gelezen had als hij en de dominee ons niet voldoende uitgelegd had, zonder dat wij hem vroegen. De man was de welwillendheid zelf en bepaald geneigd het een volgende week te doen, doch wij zagen te hoog tegen hem op om hem zonder aanleiding iets te vragen. Daardoor was vader weer de vraagbaak en even welwillend hielp hij mij hier terecht. Ja, het waren voor Jan genoeglijke dagen, die zaterdagen, en als ik hem niet kon opzoeken, kwam hij zeker aan ons huis vragen waar ik was.

Jan heette in werkelijkheid Jan de Rechte, doch werd gewoonlijk Jantje Fief genoemd omdat hij, zei men, zo „fief” (hups) op de lange benen stond en zo fief praatte. Hij brouwde een weinig en sprak de l uit ongeveer als ng. Zijn gang had iets vreemds, daar hij zich zeer weinig op de hielen, maar gewoonlijk op de voorvoet

voortbewoog. Daardoor kwam het, dat hij meestal in een drafje liep, mogelijk was het tenenlopen een gevolg van het draven. Zo hebben wij een en ander van Jan vernomen en keren wij tot genoemde zaterdagmiddag terug.

Jan had mij iets te vertellen dat mij ontmoedigde. Toen hij de kooi opgeborgen en zijn kast zorgvuldig gesloten had, zei hij: „Vind je het niet jammer, dat ik weg moet?”

Het was pas half drie volgens de „zonnewijzer” (een lang en enige kort rechtopstaande stokjes) die hij bij zijn tent geplaatst had. „Moet er zo vroeg gemolken worden vanmiddag?” Hij zag mij aan en scheen het vreemd te vinden, dat ik hem niet begreep.

„Nee, niet vanmiddag”.

„Wanneer dan?”

„Wel, komende week”.

„Waar moet je dan heen?”

„Naar Jan Beest”.

De tranen barstten hem in de ogen. Ik begreep toen meer dan hij gezegd had.

„Heb je iets kwaads gedaan?”

„Wel nee. Maar Maarten heeft het Jan Beest al beloofd”.

„Waarom?”

Jan Beest wil een kwartje in de week meer geven”.

„En wil buurman dat ook niet?”

„Ze weten het nog niet op de hoeve”.

„Zeg je hun dat niet?”

„Ik mag niet van Maarten”.

„Waarom niet?”

„Dat weet ik niet”.

„Moet buurman geen andere koeienwachter hebben?”

„Dat spreekt vanzelf. Toch zal ik het zeggen, vrees ik. Ik zal het niet kunnen zwiigen”.

„Wanneer moet je weg?”

„Volgende week zaterdag”.

„Dat is jammer, Jan”.

„Als ik het maar zeggen mocht. Dan zou de baas wel bij Maarten gaan en ook een kwartje meer geven”.

„Wil ik het vader eens zeggen? Die kan er met Maarten over spreken. Dat zou morgen juist kunnen”.

„Nee, doe het niet, want ik mag het niemand zeggen. En als Maarten het hoorde, dan slaat hij mij weer als laatst, dat ik

niet zitten kon. Zeg het maar niet”.

„Maar Maarten mag jou niet zo slaan”.

„Hij doet het toch maar”.

„En wat moet er dan met je spaarpot gebeuren en waar moet je gereedschap blijven?”

„Dat weet ik niet. Ik denk dat ik het aan de vrouwe geven zal. Als het winter is kom ik er bijbrengen wat ik heb”.

„Welke koeien krijg je bij Jan Beest?”

„O, zo wild, zegt kleine Frans. Want Geert Bom (een andere koeienwachter) deed nooit anders dan de beesten afbeulen”.

„Waar moet je ze wachten?”

„Op 't land, langs de slootkanten en op de klaver. En als de bieten van het land zijn, dan op het bietenland”.

„Hoeveel koeien moet je er hebben?”

„Zestien”

„Zoveel en dan zulke wilde! Ik wou, dat je maar bij je beste koetjes hier mocht blijven. De arme dieren!”

„Roos! gauw, kwà!”

Hier viel de ongelukkige jongen zijn lievelinge, Roos, om de hals en huilde luid en lang. Het stomme dier scheen hem te willen troosten en likte hem hand en wang.

Toen het vier uur was ging hij met me mee tot bij de vonder (losse planken over een sloot), waarlangs ik huiswaarts keerde. Wij hadden elkaar niets beloofd. Wij scheidden als nooit tevoren.

's Avonds was vader nauwelijks gezeten of ik vroeg hem waarom toch Jantje Fief bij Maarten van Natwerpen moest wonen.

„Hoe vraag je dat zo, mijn jongen?”

„Toe vader! vertel het eens”.

Het was mijn plan niet het gehoorde mee te delen. Gedurig zweefde het mij voor de geest: geslagen, dat hij niet zitten kon. Diep medelijden met mijn vriend drong mij tot de vraag.

„Ja kind, ik wil dat wel vertellen, maar je moet toch redenen hebben om die vraag te doen. Heeft Jan er iets van gezegd?”

„Nee, vader!”

„Heeft hij weer slaag gehad?”

Dus, vader wist het dat Jan soms slaag kreeg, erger dan op de kleermakerstafel. Dit stemde mij droeviger, want ik begreep, dat het meer dan eenmaal gebeurd moest zijn.

„Gebeurt dat wel meer, vader?”

„Ja kind, dat gebeurt wel meer. Maar hoe komt het, dat je mij zoëven die vraag stelde ?”

Wat zou ik zeggen ? Liegen, dat waren wij niet gewoon. Ik moest het zeggen en ik vertelde wat Jan mij verteld had. Daarmee was vader voldaan. Hij vertelde ons (zijn kinderen) het volgende, terwijl wij bij hem stonden : zus aan zijn knie, broer en ik tegen de tafel geleund.

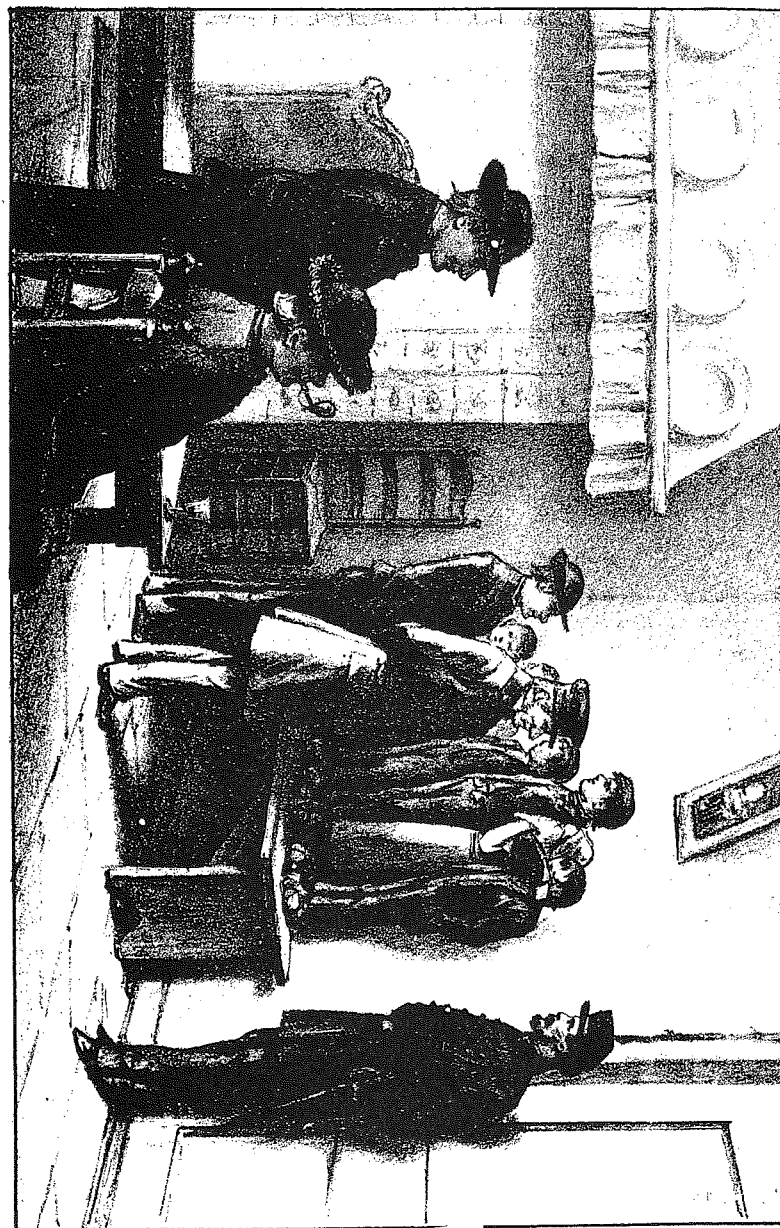
„Jan heet niet Jantje Fief. Dat is een scheldnaam, welke diezelfde Jan Beest op hem bedacht had, omdat hij zo hups en aardig er uitziet. Hij heet Jan de Rechte. Zo heette ook zijn vader, die arbeider was bij Jan Beest en aan wie deze veel verplichtingen had. Hij was een eenvoudige, beste man, die niet veel geleerd had op school, maar toch vlijtig, eerlijk en fatsoenlijk door de wereld trachtte te komen. Wat hij voor Jan Beest al gezwoegd geleden en gezwezen heeft, zou hij niet velen verteld hebben en toch bleef het niet geheel onbekend. Jan's moeder was een zuinige, zindelijke vrouw, die lange tijd ziekelijk was. Zij zorgde voor hun enig zoontje zo goed haar ziekelijke leden het toelieten ; echter, het ventje was nog geen negen jaar oud toen zij reeds stierf.

De vader had 's nachts gewaakt en overdag gewerkt, zolang hij kon. Doch dat zwoegen was de sterke man toch te zwaar geweest. Enige tijd nadat hij zijn dierbare vrouw had begraven, werd ook hij ziek en stierf. Zo bleef Jan als wees achter.

Het is voor een kind zo vreselijk erg geen vader en geen moeder meer te bezitten. Niemand die het zo hartelijk bemint. Niemand, die het zo teder verzorgd. Niemand, die aan zijn ziekbed waakt en niemand die het beschermt. Alleen op de wereld, een vreselijk lot !

En Jan moest verzorgd worden. Zijn oom nam hem enige dagen op, doch kon dat niet blijven doen daar hij zelf een groot gezin had en doodarm was. De armmeesters beschikten over hem. Tegen geringe betaling lieten zij hem bij zijn oom. Hij had het er niet als thuis maar toch zou hij er graag gebleven zijn.

Twee maanden later kreeg hij een pak kleren, geheel van zwart bombazijn (sterke katoenen stof) en wat onderkleding. De daaropvolgende dag, 's morgens om tien uur, kwam de veldwachter hem halen en bracht hem naar de dorpskerk. Daar werd hij bij nog een achttal wezen geduwd. Er waren er groter en er waren er kleiner dan hij ; jongens en meisjes. De meesten waren heel

treurig en huilden angstig. Ook onze Jan huilde en wreef met de sterk vervende mouw de tranen weg. Het maakte hem onogelijk. Ondertussen waren de armmeesters in de herberg gekomen en vóór en na vele mannen, zowat in zondagse kleding. Zij liepen allen langs de kinderen heen, de handen diep in de broekzakken. Zij keken hen eens aan en vroegen soms hoe oud ze waren. Daar kwam ook Maarten van Natwerpen. Hij groette elke armmeester met een afzonderlijke hoofdknik, kwam op de kinderen af, tilde ze op, draaide ze om, stootte ze voort en zei niets. Ik ergerde mij over die daad. Toevallig was ik in de herberg om iemand over geheel andere zaken te spreken. Ik bleef om te zien wat er gebeuren zou hoewel ik wist, dat die ongelukkige kinderen besteed zouden worden. Ik was begaan met de verlaten schepseltjes.

Daar kwam ook Jan Beest, de man wie het niet aan geld of goed ontbreekt. Hij bestelde zijn „borrel” en maakte met een krijsende stem enige gekheden tegen de mensen die hij voorbijging.

„Zo, ga je de beestjes weer eens markten?” riep hij de armmeesters toe. Hij knipoogde en lachte.

Toen hij zijn borrel op had, ging hij al grappend makende „de markt eens over”. Hij moest „het goedje even keuren”. Vele mannen lachten. Hij kwam bij onze Jan, die hem uit de zwarte oogleden aankeek.

Het kwam mij in gedachten wat Jans vader voor die man gedaan had. Mij dunkt, hij zou het knaapje bij de hand nemen, bij de armmeesters voeren en tot deze zeggen: „Zie mannen! voor die jongen hebt gij geen zorg meer, want die zal ik verzorgen”.

Zo gebeurde het echter niet.

Toen hij het manneke voor zich had, grinnikte hij. Het huilde weer. Jan Beest greep hem bij de schouders, schudde hem voor en achteruit en schaterde: „Zo, Jantje Fief! ben je er ook? Je lijkt wel een Moriaan. Zeg, Maarten! zo'n lange dunne zou goed voor jou zijn. Die kan gemakkelijk de slappe benen kruisen. Schei uit, jongen! schreeuw niet als een mager varken; je vader kun je toch niet terugschreeuwen. Hier Maarten, bekijk hem eens goed”. En hij schopte het knaapje met zijn grote klomp tegen Maarten aan, die hem een dril om de oren gaf, zeggende: „Zie je me niet staan, jongen?” Maarten tilde het ventje omhoog, zette hem op een bank die langs de wand stond en bekeek hem van alle kanten. Het scheen dat hij voldaan was, want hij knikte

tot Jan Beest, wisselde enige woorden met deze en liet Jan staan. Nu zette de veldwachter, op een wenk van de voorzitter-armmeester, de andere kinderen naast Jan op de bank. Daar stonden zij, de arme bloeden van kinderen, zonder ouders of ouderlijke hulp, op een rij, evenals de koeien op de markt.

Jan Beest zei het wel gemeen, doch hij zei de waarheid: „het goedje stond ter markt”. Zij konden door de gehele zaal allen zien en waren voor allen zichtbaar. Was het wonder, dat de stumperds kermden en snikten van eindeloos verdriet?

De veldwachter begon met no. 1.

„Wie heeft lust om dit kind (hij noemde de naam) tot zich te nemen?”

„Huil maar niet, zoet kind! het zal wel goed aflopen”, vleide hij. En verder gaande: „Wie voor één- en twintig, twee- en twintig, drie- en twintig, enz. tot 35 gulden, toen een man met een bleek gezicht „mijn” riep. Hij was blij, dat hij het kind voor die som had kunnen mijnen. Het was het kind van zijn zuster. Voor die som zou hij het een jaar lang voeden en verzorgen. En het kind mocht blij zijn. Och, hoe hartelijk sloeg zij hem de poezele armpjes om de hals, hoe vurig kuste zij hem de bleke wangen toen hij haar op de arm voor de armmeesters droeg en vroeg of hij haar dadelijk meenemen mocht.

De voorzitter sloeg de ogen ernstig op en zei: „Ja, neem het kind mee. Weet welke verplichtingen op u rusten. Gij moogt het haar aan eten noch drinken laten ontbreken. Gij moet met uw vrouw het kind opvoeden en verzorgen als uw eigen kind. Zorg, dat het godsdienstig en braaf wordt. Bedenk, dat gij er veel geld van hebt. Wij zullen er op letten of zij het goed heeft”.

„Maar voorzitter”, riep ik, „hoe kunt gij f 35,— veel noemen? Noem het als ik, bespottelijk laag. Dat gij een goede verpleging vraagt voor de arme kinderen, vind ik uitmuntend, doch veins niet zo schandelijk”. Ik kon die toon niet uitstaan. Het was alsof de arme man een weldaad gedaan werd en niet deze alleen de weldoener was.

De voorzitter keek mij aan, doch wist zich niet te verdedigen. Wat hij gezegd had, was een van buiten geleerd lesje. Alleen een trek in zijn gelaat zei mij dat hij mij van nu af haatte, omdat ik hem teruggesproken en met de mond vol tanden doen staan had.

De man met het kind op de arm zei niets, doch zijn gelaat bewees mij het tegendeel van dat van de voorzitter. Deze wrong zich om op zijn stoel, knikte kortaf en boos en de man verliet de plaats. Met haar helder stemmetje vroeg het meisje hem, terwijl zij niet afliet hem te kussen: „Mag ik altijd bij oom en moei (tante) blijven?”

„Zeker, mijn schatje, zeker, niemand anders mag jou hebben”. Nu was de beurt aan no. 2, enz. Geen van de volgende acht ging het als het eerste. Daar waren zusje en broertje die elkaar omklemden. Zij werden geveild en geleverd bij verschillende lieden, voor zó weinig geld, dat men wel kon verwachten, ze later als bedelaars langs de straat te zullen zien slenteren. Die twee ongelukkige schapen moesten van elkaar gescheurd worden en waren ontroostbaar. Hoe wreed, dat men ze sloeg, omdat ze zogenaamd „stout” waren.

No. 5 was onze Jan. Hij bracht het tot f 30,—. Toen klonk het van Maarten van Natwerpen „mijn” en onmiddellijk van Jan's oom: „Dan wil ik hem daarvoor ook hebben”.

De armmeesters deden hem liever bij Maarten, dan bij zijn oom. Maarten toch had geen kinderen en het was er zindelijk en ordelijk. Men wist zeer goed, dat Maarten niet gemakkelijk was. Hij stond bekend als een driftkop. „Maar”, zo redeneerde men, „een klap of wat hindert zo'n jongen niet; het is zelfs wel eens goed”.

Zo is Jan bij Maarten gekomen. Hij is er van verleden nieuwjaar af. Meent niet, dat Jan zich heeft te beklagen als hij op zijn lotgenoten let. Wel wordt hij geranseld en toegesnuwd en krijgt hij de maag niet altijd vol; maar er heerst orde en regel in Maarten's gezin. Al kan Sanne soms heel ruwe woorden gebruiken, toch zal hij er niet dierlijk opgroeien. Zo is het op niet veel plaatsen. Ik weet kinderen aan te wijzen, die in slordige huisgezinnen worden groot gebracht, het ene jaar hier, het andere daar. In verscheurde klederen lopen zij rond. Nooit worden deze hersteld. De kousen worden achtereen afgeslonsd. Ja, alles is verscheurd, als Jan het nog heel en net heeft. Gij kunt die kinderen ontmoeten, nu en morgen en altijd met ongewassen gezicht en handen en met ongekamde haren. Zij rollen zich 's nachts in lompen en het is hun aan te zien, dat allerlei vieze insecten ze daar plagen. De ongelukkigen worden van ieder geschuwd. Hoort ze spreken; wat is hun taal ruw en onbeleefd. Ziet en hoort

ze spelen, altijd is woestheid het begin en het einde. Dit liederlijk leven gaat op in diefstal en andere slechte daden. Ja, het is mij bekend, dat zij worden uitgezonden om te sprokkelen en heimelijk de last (opdracht) krijgen, om hekken en schuttingen te verbreken; dat ze tot bedelen worden uitgezonden met de bedreiging: „En maar goed wat thuis brengen, of zonder eten naar bed, of... (en een stuk hout wordt dreigend opgeheven). Neen, Jan mag nog van geluk spreken, al ondervindt hij vaak het tegendeel op zijn lichaam, gevoelig en lastig”.

Hier hield vader op.

Na gegeten te hebben, gingen wij naar bed. Lang heb ik wakker gelegen. Dommelende zag ik telkens Jan, dat hij geschopt werd van Jan Beest naar Maarten van Natwerpen. Hoe hij op de bank stond om door Maarten gekocht en meegesleurd te worden.

De volgende dag was Jan als gewoonlijk in het onderland: van de drie zondagen had hij er slechts één vrij.

's Morgens was ik ter kerk geweest en na de middag ging ik weer naar Jan. Ik wilde de zaak nog eens met hem bepraten.

„Ik heb het aan de vrouwe gezegd”, zei hij.

„Zo? Wanneer?”

„Gisteravond”.

„En wat zei ze?”

„Ze vroeg waarom en toen heb ik het verteld. „Dat is niet mooi van Maarten”, zei ze”.

„Zouden ze ook niet een kwartje meer geven?”

„Dat weet ik niet”.

Zullen zij er met Maarten over spreken?”

„Daar zei ze niets van”.

„Ik heb het vader gezegd”.

„Wat!... Waarom?”

„Ik wilde weten, waarom jij bij die boze Maarten moet wonen. Dát alleen vroeg ik, doch vader wilde volstrekt weten waarom ik daarnaar zo nieuwsgierig was en toen moest ik het vertellen”.

„Wat heeft je vader er van gezegd?”

„Niets, maar hij heeft ons verteld hoe jij aan Maarten verkocht bent en hoe gemeen die Jan Beest met jou deed”.

„Wist je vader dat?”

„Ja, hij is er bij geweest en hij vond het heel ongelukkig voor jullie allemaal”.

„Ik ben al tweemaal verkocht en dat moet ieder jaar gebeuren”.

„Hoeveel krijgt Maarten dit jaar?”

„Dertig gulden”.

„Men moest de wezen in een weeshuis kunen doen, zegt vader”.

„Daar hebben ze het maar slecht, is 't niet?”

„Dat geloof ik niet. Zij worden er althans niet afgebeuld”.

„Maar men kan daar nooit uit als men wil, heb ik horen zeggen”.

„Mag jij bij Maarten dan zo maar altijd weglopen?”

„Neen, nooit. 's Winters, uit school dadelijk op de kleermakers-tafel; in de schemering hout hakken, steenkolen in de bak halen, naar de winkel of pakjes thuisbrengen. Tussen half twaalf en één om meel naar de molen voor Lukas Witte. En 's ochtends een paar uur op de tafel. Alleen om kwart voor negen mag ik gaan spelen”.

„Dan is het in het weeshuis beter”.

„Het eten is er slecht, hoor ik”.

„Dat is niet waar, het eten is er goed, veel beter dan jij bij Maarten het hebt. Krijg je wel ooit genoeg?”

„Bij Maarten niet, maar dat is niet nodig, want 's middags en om half vijf krijg ik van de vrouwe veel en lekker eten”.

„Ja, maar thuis toch niet”.

„Neen, dat niet. Zeg, hoe weet jij dat alles van het weeshuis?”

„Wel, vader heeft het ons laatst verteld. En toen zei hij, dat enige heren hun best doen om voor de dorpen van het Land van Ter Goes zo'n weeshuis te krijgen te Kloetinge. De dorpen willen niet”.

„Ik wou, dat het gebeurde”.

„Ik heb vader vanmorgen al vroeg naar buurman zien gaan. Van daar ging hij naar de kerk. Als hij er eens over ging spreken, dat zou misschien wel helpen”.

„Als hij het doet, krijgt ik vanavond zeker een pak slaag”.

„Dat zou toch slecht zijn”.

„Wel mogelijk”.

Lang hebben wij nog gepraat, telkens zowat hetzelfde. Jan heeft zijn kooi kant en klaar gemaakt en in een stuk vlag gebonden. Dit had hij aan de Scheldedijk opgevest. Samen hebben wij de vogeltjes bezocht en gevoederd en Jan besloot ze de andere dag in een oud kooitje neer te zetten, dan konden de ouders ze nog verzorgen en was hij er zeker van dat ze hem niet ontsnappen zouden.

Toen ik de volgende morgen bij school speelde, kwam kleine Frans van Jan Beest op mij af en gaf mij een stukje papier.

„Dat is van Jantje Fief”, zei hij.

Ik ging wat achteraf en las :

„Gisternavend heb ik zoveel klappen gehad, als dat ik van mijzelf geleegen heeft. Van ochtend moest ik al na Jan Beest en mog ik niet meer na de vrouwe. Noe kan ik mijn kooje niet wegdoen, geef jij aan de vrouwe. En steekt er een leeuwerke in en houd de andere zelfs maar en dat oude kooje ook. En zeit tegen de vrouwe dat dat voor der verjaren is en vrage of ze mijn spaarbot en mijn greeschap wilt bewaren voor me tot dat ik op een zondag komme. Doe je dat ?”

Je vrind Jan de Rechte.

Uit de school komende, ben ik 's avonds dadelijk naar de tent gegaan. Ik wantrouwde de zaak. Want als er een nieuwe koeienwachter was, zou hij zeker de tent onderzocht hebben. Gelukkig was er nog geen opvolger. Alles wat van Jan was, heb ik bijeen gezocht en aan buurvrouw afgegeven. Ook heb ik haar mijn briefje voorgelezen. De goede ziel kreeg tranen in de ogen en gaf mij een zoen. „Als je kunt”, zei ze, „moet je Jan zeggen dat ik alles goed bewaren zal en dat hij er iedere week van mij een stuiver bij krijgt. Heeft Maarten hem zo geslagen ?”

Zij gaf mij de hand en ging met al Jan's bezittingen haar woning in. Ik was er van overtuigd dat zij woord houden zou. Later heb ik de leeuwerik, wel verzorgd, nog lang in de koperen kooi in de woonkamer zien hangen. 's Avonds heb ik mij neergezet en aan Jan geschreven wat buurvrouw mij opgedragen had. Ik durfde de andere dag evenwel het briefje niet met kleine Frans meegeven daar ik niet vertrouwde, dat het Jan Beest dan niet in de handen zou komen. Ik besloot de veldwachter te vragen of die het bij gelegenheid geven wilde. Deze beloofde het mij en zeide, het briefje lezende : „Heeft die jongen een spaarpot bij vrouw Goedegebure ? Dat is goed van de vrouw, want als Maarten het wist, moest het kereltje bepaald alles afgeven. En heeft hij hem zo geslagen ? Laat ik dat niet zien. Nu, ik zal het zeker geven”.

Ik had over allerlei dingen wat in mijn briefje geschreven. Nooit nog was er zoveel achtereen uit mijn pen gevloeid.

's Middags zei de veldwachter mij al dat Jan mij bedankte en dat hij alles heel goed vond en dat hij vroeg of ik de vrouwe voor hem bedanken wilde.